

La Història remota de l'Església parroquial de Ribes

Miquel Sitjar i Serra

El dia 25 d'agost de 1936 la vella Església Parroquial de Ribes rendeix l'últim servei a la seva comunitat. Aquest dia l'Ajuntament de Ribes, presidit per l'Alcalde Lluís Córdoba dona les darreres pinzellades al pla urgent, urgentíssim, d'obres a realitzar a Ribes. Bona part del sector de la construcció de la vila es troba en una situació d'atur, que s'ha de solucionar si no es vol que hi hagi aldarulls, animats per la crispació existent en els ànims que amb prou feines s'han recuperat de l'impacte de l'inici de la Guerra després de la revolta del 18 de juliol.

Davant del dramatisme de la situació, l'Alcalde Lluís Córdoba posa el poble a treballar, previ cobrament forçós d'unes contribucions especials entre els ribatans amb més possibilitats. S'estableixen unes inversions amb un ordre de prioritats: el primer és construir quatre aules escolars més, el segon trobar un local adient per als pàrvuls, el tercer adquirir un aparell per a raigs X i el quart l'enderrocament de l'Església Parroquial, cosa que facilitarà la urbanització de la plaça adjacent, en aquell temps coneguda amb el nom de Plaça del Mercat.¹

Amb aquest pla s'aconsegueix dur l'esperança a tota una massa d'obriers de la construcció que vagaven sense feina pel poble. Un bon fi, sens dubte, però aconseguit amb uns mitjans dràstics i radicals. La vella Església Parroquial rendia, doncs, com dèiem al principi, el seu darrer servei. Amb

1. Acta de 25 d'agost de 1936. Cf "Llibre d'Actes 12 de maig de 1936 a 3 de novembre de 1937.

el seu sacrifici, el Ribes de la Guerra potser guanyava uns mesos de tranquil·litat i feina per als seus obrers, però es perdia per a les generacions futures la possibilitat d'admirar un vell edifici religiós, ple d'altars i de testimonis notables de l'art barroc català, tan poc conegut avui en dia. Aquest va ser el final de la història de l'antic temple parroquial de Ribes. Un final tan sorprenent i singular com ho va ser la seva vida històrica. No és gaire habitual l'exemple de pobles que decideixin enderrocar la seva Església Parroquial per acord legal de l'Ajuntament i amb cabals públics.

Per tot arreu se sap d'actes vandàlics d'escamots anarquistes i assimilables, però enlloc no s'ha vist una demolició en un cert sentit pactada com la que es practica a Ribes, a partir de l'agost de 1936. Algú em pot retreure un exemple proper com el de l'Església de Sant Eudald de Ripoll. Per les mateixes dates, l'Ajuntament de Ripoll decideix d'enderrocar aquella església. Primer: ja existien propostes anteriors per actuar contra l'Església de Sant Eudald provinents aquestes justament d'Ajuntaments políticament conservadors que veien en la ubicació d'aquesta església un fre al desenvolupament urbanístic de Ripoll; i segon, no es deixava desatès el culte religiós al poble de Ripoll, perquè el Monestir era objecte d'una especial protecció pública per part de la Generalitat. Ningú no va plorar a Ripoll la desaparició d'aquella església com es va lamentar a Ribes la pèrdua de la nostra. Prova fefaent d'aquesta circumstància és que a Ripoll, ni avui ni fa cinquanta anys, ningú no es proposava ni es proposa una reedificació com la que s'esdevingué a Ribes, acabada la guerra civil.

Durant els actes de celebració del cinquantenari de la reedificació de l'església de Ribes (anys 1994-1995) s'ha anat fent memòria de la nova parròquia, refeta sobre aquell solar destinat a urbanitzar de l'any 1936. És història recent, molt propera, en la qual no és convenient encara entrar. Per aquest motiu vull centrar-me a recuperar la història del temple desaparegut. És a dir, a fer la prehistòria del temple actual. Un advertiment abans: si algú espera el descobriment que el desaparegut temple ribatà tenia l'antiguitat i l'esplendor propis d'un Monestir de Ripoll, o que -a menor escala- es pugui comparar en dignitat a un Monestir de Camprodon, molt em temo que el decebré. Encara més, si algú, amb molta

paciència, espera conèixer que Santa Maria de Ribes no tenia res a envejar a l'encara avui majestuosa església de Sant Jaume de Queralbs, o a la gran potència econòmica en xifres relatives de Sant Martí de Campelles durant l'Edat Mitjana, serà víctima d'una decepció.

L'estudi de la història de Santa Maria de Ribes causa d'entrada algunes decepcions. Jo n'he sofert algunes. Però la decepció ha estat superada en intentar cercar el valor de la petita i fosca església parroquial de Ribes en uns altres paràmetres i en uns altres temps que els que habitualment guien els valors que avui estan de moda. Perquè la moda d'avui és el romànic i l'edat mitjana. Gairebé mesurem la categoria d'una església pel nombre de pàgines que ocupa en obres tan prestigioses com la *Catalunya Romànica*. Però és evident -la història ho ensenya a cada pas- que les modes canvien i potser d'aquí a uns anys començaran a valorar-se els segles XVII i XVIII catalans. Aquest serà el moment de Ribes, i crec que hem de mirar d'estar preparats per treure profit d'aquest canvi de tendències que s'endevina. En aquest sentit, tinc algunes propostes per fer.

Però abans que res, vull convidar primer a superar la síndrome de no tenir un passat medieval esplendorós com el que tenen Ripoll, Camprodon i Queralbs, fent-lo conèixer en la seva petitesa no exempta, però, de fets insòlits, i finalment revelar en tota la seva majestat els segles XVII i XVIII, amb els quals Ribes va recuperar l'avantatge acumulada pels pobles veïns durant l'Edat Mitjana.

Tothom sap que l'Església Parroquial de Ribes pertany al bisbat d'Urgell. Aquest bisbat apareix esmentat per primer cop l'any 516. Ningú no té ni idea si en aquell moment l'extensió del bisbat era major, menor o igual que l'actual. Haurem d'esperar per saber si la Vall de Ribes i les seves esglésies s'inscriuen en aquesta circumscripció eclesiàstica uns 300 o 400 anys: serà en ocasió de la consagració de la segona Catedral de la Seu l'any 819 o 839, reedificada després d'haver patit la primera catedral un atac sarraí. Tant la construcció com el manteniment d'una catedral suposa elevats costos. Per aquest motiu s'elabora un llistat de les parròquies de la diòcesi que contribuiran al manteniment econòmic de la Catedral i del seu bisbe. El bisbat d'Urgell disposa del document més antic de Catalunya d'a-

quest tipus, tot i que no se sap del cert si és del segle IX o del X. És conegut amb el nom d'Acta de Consagració de la Seu d'Urgell. En fer esment de les parròquies del comtat de Cerdanya que tenen l'obligació de contribuir econòmicament a les despeses episcopals se'ns diu literalment: "inde vero Duaria. vel Tosos et Nevano vel Kastellare, sive eciam Kerosalbos. et Fustiniano. vel Pardinias atque Kaballera"². Per tant, en aquells moments, segle X, existeixen esglésies de domini episcopal a Dòrria, Toses, Nevà, Castellar de n'Hug, Queralbs, Fustanyà, Pardines i Caballera. Què passa amb les altres parròquies de la Vall de Ribes? És que no paguen res per a la construcció i manteniment de la Catedral o bé és que no existeixen? Per altres fonts sabem que a la Vall de Ribes hi ha altres esglésies, a banda de les esmentades a l'Acta de Consagració. Concretament, durant el segle IX, funcionaven les esglésies de Planés, Campelles, Bruguera, que no van contribuir a la reconstrucció de la Catedral d'Urgell, perquè prou feina tenien a pagar per al sosteniment del Monestir de Sant Joan de les Abadesses, de qui depenien. El mateix succeeix amb Ventolà, que depèn del Monestir de Ripoll. No deixa de ser sorprenent que un bisbe no pogués disposar dels béns de la seva diòcesi per la intromissió d'un abat d'un monestir, que molt sovint tenia més poder que un bisbe. El complex món medieval encara s'anirà complicant més amb la irrupció d'un tercer poder, ara un poder civil, laic i militar, el poder comtal, que disputarà als bisbes i als abats el domini de parròquies, camps, conreus i rius. Pel que portem vist, durant els segles IX i X, ni els bisbes ni els abats no manifesten ni el més mínim interès per fundar una església parroquial a Ribes. Crec endevinar-ne diverses raons. Una d'elles, pastoral: al territori actual de Ribes no hi ha prou gent com per crear una parròquia. La població de la Vall de Ribes es concentra dalt de les muntanyes, a Queralbs, Campelles, Pardines. A baix a Ribes, hi ha només una guarnició militar que controla el camí cap a la Cerdanya. Les necessitats espirituals d'aquests soldats del comte eren cobertes sense problemes per la capella de l'antic castell, una capella segurament consagrada en honor de Sant Pere, nom que després pren el propi castell. A partir de l'any 1000, el poder

2. cf. "L'acta de consagració i dotació de la catedral d'urgell, de l'any 819 o 839" dins PERE PUJOL I TUBAU, *Obra Completa*. Editorial Andorra. Valls d'Andorra, 1984, pp 87-106.

comtal es devia refermar sobre Ribes i va començar a haver-hi unes condicions de seguretat adients per permetre-hi una població estable. El comte Guifré de Cerdanya, germà de l'abat Oliba de Ripoll, promou la primera construcció del temple de Santa Maria de Ribes. Com que l'ha pagat ell per a ús dels seus homes, pacta amb el bisbe d'Urgell que l'església de Ribes quedi sota jurisdicció comtal. Així llegim, en el testament d'aquest comte dictat l'any 1035, que llega l'església de Ribes amb tots els drets i deures que d'ella resultin al seu fill Guillem: "Guillelmo, vero, filio meo relinquo ei prosua hereditate ecclesiam Sancte Marie Ripensi, cum de cimis et primiciis sibi pertinentibus omnibus"³.

Aquest document, que acabo de citar, marca l'inici de la història de Santa Maria de Ribes. Un inici ben peculiar, que no té gaire a veure amb la història de les esglésies dels pobles veïns. Ribes sembla una població fèrrriament tutelada pel poder comtal. Això es fa molt més palès quan veiem que en els pobles de la Vall, la iniciativa d'aixecar una església parteix habitualment de la gent del poble, que primer cerquen els recursos i després s'adrecen al bisbe, perquè els consagri el seu temple. És el que passa a Dòrria l'any 903, i a Queralbs l'any 978.⁴

La situació de subjugament de la parròquia de Santa Maria de Ribes al poder civil s'agreuja quan el comte deixa a Ribes un delegat perquè governi la vila i la Vall. Un d'aquests delegats, Ramon de Ribes, té una set insadollable de riqueses i abusa del poder delegat pel comte per enriquir-se il·licitament. Ramon de Ribes arriba a aplicar la violència física per aconseguir els seus fins. La Vall de Ribes, en pes, es revolta contra el seu senyor Ramon. Un dels resultats d'aquesta situació violenta és el primer enderrocament de l'església parroquial de Ribes l'any 1200.⁵

El progressiu enfortiment del poder comtal enfront d'aquests petits senyors feudals tipus Ramon de Ribes tranquil·litza les coses. Es reedifica l'església de Santa Maria i sembla que aquesta queda ara sota el domini

3. cf. Eduard JUNYENT I SUBIRÀ, *Diplomatari i escrits literaris de l'abat i bisbe Oliba*. Barcelona, 1992, p 206

4. Per més informació, vegeu Ramon ORDEIG I MATA, *Les dotaties de les esglésies de Catalunya (segles IX-XIII)*. Volum I. Primera part. Vic 1993.

5. cf. Pere PUJOL I TUBAU, op. cit, pp 25-26

d'una congregació religiosa, que hi porta un cert tipus de vida monàstica. En aquests moments no estin en condicions de precisar si els monjos residents a Ribes eren benedictins, trapencs o bé canonges agustinians. L'únic que sabem és que eren governats per un prior i no pas per un abat. Com ja sabeu, el prior d'una comunitat s'elegeix per votació democràtica dels membres de la congregació. Per allà als volts de l'any 1348, en plena epidèmia de pesta negra, es produeix a Ribes un dels fenòmens més sorprenents de la història de l'Església: ha mort el prior de pesta i amb ell tots els monjos, llevat d'un. Aquest, en compliment de l'estipulat, emet un únic vot que l'elegeix automàticament com a prior. Sembla que el goig degovernar en solitari i ser prior d'ell mateix durà molt poc, perquè amb la mort, segurament de pesta, d'aquest prior solitari ribatà, acaben les notícies sobre aquesta curta experiència monàstica a Santa Maria de Ribes.⁶

Malgrat aquest breu episodi monàstic, el centre de la vida religiosa, econòmica i artística de la Vall de Ribes continua trobant-se lluny de la seva actual església arxiprestal de Santa Maria. No existeix encara l'arxiprestat de la Vall de Ribes, que avui engloba les parròquies de la Vall. Ribes és dins de l'anomenat Deganat de Cerdanya, el més ric del Bisbat d'Urgell. Per dades de l'any 1391, sabem que la rectoria més ben pagada de la Vall de Ribes és la de Pardines, seguida per la de Campelles, Queralbs i, en quart lloc i a distància, Ribes. El rector de Ribes cobra aproximadament el que és la mitjana del sou dels rectors de la resta del bisbat. Cobra, però, la meitat que el rector de Pardines i quinze vegades menys que el rector de Puigcerdà, per parlar d'una zona especialment rica del bisbat⁷. Però coincidireu amb mi que els diners no ho són tot. Hi ha honors que no es paguen ni amb diners. Santa Maria de Ribes té l'alt honor que una persona que s'hi va formar guanyi la porpra del cardenalat. Vincenç de Ribes, descendent d'aquell malèvol Ramon de Ribes, és nomenat príncep de l'església de Roma l'any 1408 pel papa Gregori XII. Aquest cardenal

6. cf. "Documentos acerca de la Peste Negra en los dominios de la Corona de Aragón". Ed Amada Lopez de Meneses a "Estudios de la Edad Media de la Corona de Aragón" V (1952), pp 669-771
7. cf. Prim BERTRAN, "La dècima de la diòcesi d'Urgell corresponent a l'any 1391" dins URGELLIA 2, impremta de Montserrat, 1980, pp 257-347

d'origen ribatà tingué un paper activíssim en el conflicte del Cisma d'Occident, que en aquells moments tenia enfrontada la cristiandat. En els segles següents, la Vall de Ribes no s'escapa de la creixent acció de França, país que vol ser hegemònic a banda i banda dels Pirineus. Hi contribueix la desgraciada política interior catalana, que viu una paorosa guerra civil que enfronta el Rei català amb la Generalitat. Davant d'aquesta situació, els homes de les parròquies de la Vall mantenen els primers contactes amb les autoritats franceses per tal de preservar la personalitat pròpia del seu tros de país, en el cas d'una hipotètica annexió d'aquest per part del Regne de França⁸.

Aquesta annexió finalment no es produeix, però durant els segles XV i XVI augmenta la pressió francesa sobre bona part del fronterer Bisbat d'Urgell, bàsicament amb una pacífica invasió de francesos, que van establir-se en el territori i esdevenen una sòlida minoria. Entre d'altres oficis, vénen de França capellans. No és que el Bisbat d'Urgell patís ja en aquell moment d'una crisi de vocacions per al sacerdoci com la que avui pateix, i els sacerdots francesos fessin el paper dels colombians que molt aviat ocuparan les rectories del nostre bisbat. El que succeeix és que els Rectors s'estimaven més residir fora de la seva parròquia, fent feines més gratificants, a col·legis, universitats, l'administració etc... Aquests rectors, que residien fora de la seva parròquia, llogaven altres capellans perquè els fessin la feina. Es calcula que a mitjan segle XVI el 35'7 % dels rectors del bisbat no vivien a la seva parròquia⁹. L'any 1497 no consta que el rector de Ribes visqui a la seva parròquia. En canvi, en la mateixa data, viu a Ribes mossèn Antoni Ponter, rector de Planoles, que potser substitueix el de Ribes i amb això es fa un sobresou¹⁰. Molts capellans francesos estan a sou de capellans catalans, substituint-los en rectories o bé ajudant-los com a vicaris. L'any 1576, el rector de Ribes, mossèn Joan Norriala, té per ajudant un vicari francès. Difícilment un francès pot arribar a ser rector d'un poble català. Tot i el gran servei de substitució que aquests francesos feien

8. cf. Ferran VALLS i TABERNER, *Privilegis i ordinacions de la Vall de Ribes*, Saragossa, 1992, pp. 608-610.

9. Enric MOLINÉ, "Els sacerdots francesos al bisbat d'Urgell (segles XIV-XVII)"

10. cf. Josep IGLESIES, *Fogatge de 1497*, Fundació Vives Casajuana, Barcelona, 1992

eren força mal vistos pels capellans catalans. L'aplicació de decrets del Concili de Trento, que obliguen els rectors a residir a la seva parròquia, i l'augment dels conflictes entre Espanya i França fan que minvi una mica la presència de clergat francès. En aquest moment, Santa Maria de Ribes ha de donar la nota, i quina nota! A mitjan segle XVII, Ribes té un rector d'origen francès. Aquest mossèn, potser Pere Màrtir Viladge, no només és francès, sinó que practica un furibund antiespanyolisme i és el millor aliat de França en la seva guerra contra Espanya. Un informe confidencial adreçat al Rei d'Espanya diu que el rector de Ribes és "uno de los más infieles vasallos que Vuestra Majestad tiene en Catalunya" ¹¹. De fet, no és res d'estrany atesa també la predisposició innata dels habitants de la Vall de Ribes a favor dels francesos. N'hi ha molts testimonis.

Instaurada la pau i la tranquil·litat després del Tractat dels Pirineus que deixa la Vall de Ribes dins d'Espanya, Ribes, i amb ella la seva església parroquial, comença un període d'una certa esplendor. L'hem d'atribuir a la millora de la situació econòmica, a la importància de les mines i fargues de la Vall de Ribes, però també a inspirades actuacions individuals ben sorprenents, com la que tingué el provincial dels jesuïtes, el pare Jacint Piquer. L'any 1666, aquest jesuïta obté del papa el cos de Sant Valentí, del qual en fa donació a l'Església Parroquial de Ribes. És un intent de començar a donar prestigi a la parròquia de la qual provenia Jacint Piquer, un dels religiosos més preuats del seu temps. El cos de Sant Valentí és entrat a Ribes el 16 d'agost de 1666. I amb l'arribada d'aquest cos comencen els problemes. L'església és petitíssima i el cos s'ha d'instal·lar en l'altar de Sant Joan a l'espera que se li'n pugui construir un de propi. Alhora, la parròquia es llança a estendre el seu camp d'actuació per les muntanyes limítrofes. D'aquesta mateixa època data la primera pedra de la capella de Sant Antoni.

A principis del XVIII, ser rector de Ribes comença a ser un càrrec envejat. Se'l reparteixen les principals famílies de la Vall amb un sistema que fa que cap estrany no el pugui ocupar. S'ha de tenir en compte que les rec-

11. Manuscrit 2382, folis 150-155 de la Biblioteca Nacional de Madrid

tories s'obtenien per un rigorós concurs oposició, però els rectors de Ribes no permetien que s'arribés a les oposicions. Quan els arribava l'edat de retirar-se, feien una permuta amb algú de confiança. L'intercanvi es feia entre la rectoria i alguna capella que donés misses i prou diners per passar una bona jubilació. El més important dels rectors de Ribes és un sacerdot de Queralbs, mossèn Joan Martí i Font, que fou rector de Ribes des de l'any 1720 fins a 1779. Sota el pontificat de Martí i Font augmenten extraordinàriament els ingressos de la parròquia. Fins a set capellans poden viure còmodament de les rendes generades per l'església de Ribes. Omple l'església de Ribes d'obres d'art, com ara una imatge de sant Sebastià de plata, l'urna de Sant Valentí, custòdies etc...; s'ocupa de la història de Ribes, actualitzant i ampliant l'arxiu parroquial amb documents d'un alt valor històric. Dóna una empena definitiva a l'ampliació de l'església, i comença a fomentar que aquesta església sigui coneguda amb el títol de Santa Maria Assumpta,¹². Tria com a successor seu mossèn Joan Bonsoms i Fossas i Perpinyà, natural de Planoles, que acabarà les obres d'ampliació l'any 1781. Com a detall curiós vegeu unes ratlles del seu testament, que tenen la curiositat de recrear el ritus funerari que era de llei aplicar a un personatge tan notable com un rector de Ribes.

Últimes voluntats de Joan Martí i Font (1778):

"Elegesch la sepultura a mon cadàver faheroda, dins la referida Parroquial Iglésia de Sant Jaume de Caralps, devant lo altar de Nostra Senyora de Núria, amb llicència del Reverend Rector de dita parroquial Iglésia de Sant Jaume de Queralbs, amb assistència de tots los Reverents Confreres, Preveres Germans de la Reverent Confraria de Preveres, fundada baix la invocació de la Assumpció de Maria Santíssima en la referida Parroquial Iglésia de Ribas, que resideixen en la dita vila y vall de Ribas y Tosas, per a trobar-me confrare d'aquella en lo modo y forma s'acostuma a fer als demés preveres confreres. També vull que luego de seguit mon òbit, me sia feta en dita parroquial Iglésia del lloch de Caralps la novena de nou

12. Les notícies sobre aquest rector i l'estat de la parròquia poden seguir-se a través d'una variada documentació, molt sovint inèdita. Podeu llegir la "visita" de Josep Rei a la parròquia de Ribes, publicada a Miquel SITJAR, Ribes de Freser, Quaderns de la Revista de Girona, Girona, 1994, pp.36-37

missas resadas, per una vegada tant solament. Y l'ofertori de pa y llum tots los dies de l'any de dol y no més. Y que quatre pobres de solemnitat me aportin a la Sepultura. Y vull que de mos béns sia donat a cada un gambeto de cordellats nous y refecció corporal lo dia de mon funeral, ab l'obligació que los dits quatre pobres hagen d'oir los oficis de mon funeral, pregant a Déu mon Senyor per la salut y repòs de la mia ànima”.

El segle XIX torna a ser una època de guerres, i Ribes en pateix severes conseqüències. L'extraordinari patrimoni artístic es conserva, però la situació de misèria és general. A principis del segle XX, la rectoria de Ribes torna a ser el centre de moltes activitats religioses i culturals. El Centre Catòlic ribatà i les diverses confraries realitzen una important tasca en tots els camps. La presència de preveres il·lustrats augmenta el nivell cultural de la població. La gran revista *Petrària* està molt relacionada amb la parròquia. Els esdeveniments relatats al principi d'aquesta exposició i la guerra malmeten totes aquestes expectatives i fan desaparèixer bona part del patrimoni artístic del barroc i el neoclàssic que la nostra parròquia posseïa. Gràcies a la valenta acció d'alguns veïns es conserven algunes magnífiques talles de plata, que caldria estudiar i fer conèixer. Podrien ser la cèl·lula d'un petit museu parroquial, acompanyat d'una reproducció de la molt coneguda peça medieval del baldaquí de Ribes.

De moment, però, el principal ja s'ha fet. Fa cinquanta anys, sota la direcció dinàmica de Mn. Pere Codern, la parròquia s'esforçava a reedificar la seva església. Passats aquests cinquanta anys, correspon avui recuperar la història del passat més remot per tenir un millor coneixement de la nostra comarca i les seves circumstàncies. Aquest escrit, que primer fou una conferència, llegida el 18 d'agost de 1995 com a clausura dels actes del Cinquantenari, n'ha estat un primer assaig.